

ירושלים, מס' 301

שנת 1511

זה הדרוש דרשתיהו אני יוסף בן לאדוני ומרי דון מאיר גרסון, ז(כר) צ(דיק) ל(ברכה), בכאן בדמשק על החכם השלם ר' משה אלפרנגי, ז(כר) צ(דיק) ל(ברכה), שמת בירושלים ת(יבנה) ו(תכונן) ב(מהרה) ב(ימינו) שנת השמטה בפרש(ת) בהר סיני! בשנת אע"ר לפרט היצירה.¹

מקור: כ"י לונדון, הספרייה הבריטית, Or. 10726, (גאסטר 762), דף 107 ע"ב – ס' בן פורת יוסף ליוסף בן מאיר גרסון.

פורסם: בניהו, גארסון, עמ' ק"ע.

ספרות: שם, עמ' פ"ה-פ"ח.

1 הכוונה לשבוע שבין ו' באייר רע"א/4 במאי 1511 ל"יב באייר רע"א / 10 במאי 1511. ראה עליו, להלן, הערך "צפת", מס' 41, ליד הערה 12, וראה גם המדור "חיי תרבות ודת", תעודה משנת 1511.

ירושלים, מס' 302

שנת 1511

- שר וגדול בישראל, בו תפארת ישראל החכם הכולל
כ(בוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' נסים¹ י(שמרהו) צ(נורו) ו(גואלו), אחר ההשתחויה מול הדרת כ(בוד) ת(ורתו),
אודיע לאדוני איך הגעני כתב מגלילי אצבעתיך
היקרים מזהב ופז, ושמתתי בם כמוצא שלל רב
5 בידיעת שלום) האדון, כן יגדיל תמיד, ואשר זכרתני
ונחמתני בפקודת שלום) האדון, כן יזכרך האל לשלום)
ונא האדון תהא נא לי מעיר לעזור למליץ יושר לאדוננו
הנגיד² יר(ום) ה(ודו), על עניין ההספקה³ שהוסיף לר' לשמואל אל פלאח⁴
ולר' שמואל חלפתה⁵ ב' דוקאטים) כל חדש⁶, וביתם ריק מאשה
10 וטיפול בנים, ואני עבדך הצעיר בטיפול בנים ב' דוקאטים) כמותם, ובאמת
כי לקתה מידת הדין. ואים ישיב המשיב, לאמר כי יש
לי שום מעות בריוח⁷ או עסק, אני נשבע לכ(בוד) ת(ורתו) בתורתינו
הקדושה על דעת כ(בוד) ת(ורתו) ועל דעת המקום, כי אין שום אדם
חייב לי רק כ(בוד) ר' אברהם (אבן) שאנגי⁸ ל"ז דוקאטים), והם על קרן הצבי,
15 ואינו שולח לי לא קרן צבי ולא רוח, ולפחות אני צריך
בצימצום גדול ג' דוקאטים) לשנה⁹, ואדוננו הנגיד יר(ום) ה(ודו) שולח
לי כ"ד, והנשאר מן הגורן או מן היקב, וראוי לנשיאות
רממותו לחקור ולדרוש על זה. ולולי כי הלכתי לדמשק ונתעכבתי
שם ב' חדשים, ואהובנו ומיודעינו עזרוני [ש]ח(ס) ו(חלילה) היתי
20 צריך למכור כל ספרי לפרוע חובותי, כי אני נשבע
לכ(בוד) ת(ורתו), שאני מוכר מבגדי לקנות גמרות לי ולבני¹⁰
י(שמרהו) צ(נורו) ו(גואלו), כי ת(הילה) ל(אל) הוא לומד עכשיו מסכת תעניות, וכבר
למד מסכת ברכות, והקדוש) ב(רוך) ה(וא) מצליח בידו, ת(הילה) ל(אל), על יד
החכם כ(בוד) ה(רב) ר' משה סגי נהור¹¹ י(שמרהו) צ(נורו) ו(גואלו). ונא, האדון, דבר נא באזני
25 אדוננו הנגיד יר(ום) ה(ודו) הדברים האלה, ואם לא יאבה, מיד

- אשים לדרך פעמי, וישטרך¹² לפרוע שכר הליכה ושכר חזרה, וידעתי, כי יכול תוכל ותעשה חסד עם המתים ועם החיים, ומגלגלים זכות וכי'. הטרחה¹³ ששלח האדון הגיע לדוד אלמצרי,¹⁴ והוא מברך כ(בוד) ת(ורתו) בכל עת. זה הנער התלמיד יום טוב מוביל כתב זה היה לומד בישיבת החכם השלם כ(בוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' שמואל מסעוד¹⁵ י(שמרהו) צ(ורו) ו(גואלו), והוא הולך שם לחלות פני אדוננו הנגיד יר(ום) ה(ודו) שיעזרהו, וגם כתב החכם הנז(כר) לאדוננו על זה, וגם האדון אל נא תמנע מלהליץ עליו. בני פרץ י(שמרהו) צ(ורו) ו(גואלו) ואחיו הקטן נתנאל י(שמרהו) צ(ורו) ו(גואלו) נושקים ידי האדון, ויש להאריך בשל(ום) האדון ובשל(ום) הילדים אשר חנן ה', אדוני שיסגה ויפרה, כנפשך הטהורה וכנפש הנרצע למאמר האדון, עבדך.
- וכל אשר יגזור האדון מזאת העיר. הנני הנני, יוסף קולון בן כ(בוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' פרץ ז(כר) צ(דיק) ל(ברכה). נכתב יום ה' כ"ד לתשרי.¹⁶

מיעון

- פני המנורה הטהורה החכם הכולל כ(בוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' נסים י(שמרהו) צ(ורו) ו(גואלו) (בית) ד(ין) של אדוננו הנגיד יר(ום) ה(ודו) מירושלם ע(יר) (הקודש) למצרים, פ(ורץ) ג(דר) י(שכנו) נ(חש).
מקור: כ"י לונדון, הספרייה הבריטית, Or. 5561 AS.
פורסם: דוד, חכמים בירושלים, עמ' 234–236.

- 1 לפנינו איגרת עניים מירושלים. הכותב הוא ר' יוסף בן פרץ, הלוא הוא ר' יוסף קולון, בנו של ר' פרץ קולון, שהיה ראש ישיבה בצפת ובירושלים במפנה המאה הטי"ו (וראה עליו להלן, הערך "צפת", מס' 41, הערה 5). הכותב חתום על איגרת בני הישיבה מירושלים משנת 1521. ראה: יערי, איגרות, עמ' 166. הנמען הוא ר' נסים, חכם בית-הדין של הנגיד. הכוונה ללא ספק לבית-הדין של ר' יצחק הכהן שולאל, שהיה נגיד בשנים 1502–1517. בשנים ההן חל כ"ד בתשרי – התאריך המופיע בחתימת האיגרת – ביום ה' רק בשנים 1507–1511. מכאן למד המהדיר, כי המכתב נכתב בראשית רע"ב / 1511. בתקופה ההיא נמנה עם חכמי בית-הדין של הנגיד חכם ששמו נסים בן יהושע, שחתם בשנת 1502 בקאהיר על התקנה בדבר פטור תלמידי-חכמים ממסים (תמצית התקנה והמסכימים לה בירושלים ראה לעיל, מס' 299 והערה 6 שם). חכם בשם זה חתם בשנת 1504, יחד עם חכמי צפת, על איגרת השמיטה (וראה להלן, הערך "צפת", מס' 41, הערה 15). ייתכן, שהוא החכם הנזכר באיגרת חכמי צפת לנגיד. מאיגרת זו עולה, כי החכם ר' נסים, הנמצא קרוב לנגיד, מכיר היטב את ענייני צפת ויכול לאשר את טענות הכותבים (וראה להלן, הערך "צפת", מס' 48 והערה 5 שם). המהדיר – כמו אשתור והקר לפניו – הציע לזהות את החכם הזה עם ר' נסים ביבא (וראה להלן, הערך "צפת", שם; מס' 58 והערה 6 שם).
- 2 הוא ר' יצחק הכהן שולאל (וראה לעיל, הערה 1).
- 3 כלומר, הקצבה קבועה לתלמידי-חכמים.
- 4 ככל הידוע אינו מופיע במקורות אחרים.
- 5 הכוונה, כנראה, לבנו של ר' חלפתא בן לוי מדראע שבצפון אפריקה ולאחיו של ר' שלמה חלפתא, הנזכר לעיל (מס' 299 והערה 15 שם; וראה לעיל מס' 255 והערה 5 שם). עם זאת ייתכן, כי שלמה נתחלף בשמואל.
- 6 כלומר, התוספת לכל אחד מן החכמים האלה היא 24 דוקאטים לשנה, וזו כל האספקה השנתית של ר' יוסף קולון. בעיני זהו עוול – "לקתה מדת הדין" – שכן הוא מטופל בארבעה ילדים.
- 7 כלומר, בהלוואה בריבית.
- 8 ראה עליו להלן, מס' 303 והערה 1 שם.
- 9 על הסכום הנדרש לתלמיד רווק בירושלים בשנת 1495 השווה לעיל, מס' 285 והערות 20 ו-22 שם.
- 10 הוא פרץ הנזכר להלן. המהדיר טוען על-סמך שמו של הבן והתאריך האחרון הידוע לנו מחיי סבו ר' פרץ, כי הילד היה בן 7-8 בזמן כתיבת המכתב.

- 11 הוא נזכר באיגרת ר' ישראל מפירושא משנת 1521. ראה: יערי, איגרות, עמ' 171. אולי הוא ר' ישראל הנזכר בדברי ר' משה באסולה, עמ' 63.
- 12 צריך להיות "ויצטרך".
- 13 כלומר, דמי-הטירחה.
- 14 דוד אלמצרי נזכר גם באיגרת ר' משה קאשטרו (להלן, מס' 303, ליד הערה 4). דומה, כי עסק במסחר בין ירושלים לקאהיר, וכי ניצל את מסעותיו לענייני הקהילה, שכן במכתב ההוא הוא מזכיר תרומת בגדים לעניי ירושלים, ואילו כאן הוא מקבל שכר-טירחה כלשהו מאיש-ציבור בקאהיר.
- 15 חכם ירושלמי, שהיה זמן-מה גם בצפת. הוא שנשא את איגרת חכמי ירושלים בעניין השמיטה (תשובת חכמי צפת עליה ראה להלן, הערך "צפת", מס' 41; וראה עליו הערה 8 שם; כן ראה מס' 48 והערה 6 שם). הוא חתום על הסכמת חכמי ירושלים לפטור תלמידי-חכמים ממסים (לעיל, מס' 299), ובאיגרת בני הישיבה משנת 1521 הוא נזכר כאחד משני ראשי הישיבה בירושלים. ראה: יערי, איגרות, עמ' 165.
- 16 15 בנובמבר 1511 – על-פי התארוך הנזכר לעיל (הערה 1).

בין שנת 1513 לשנת 1514

ירושלים, מס' 303

- אלוף וגביר שמתיו לי החכם ה[מעולה]¹ (שמרהו) צ[נורו] ו[גואלו]. אחר הדרישה בשלום האדון ושולם ביתו אודיע ל[ו] ... ל[יד ק]בל[תי הבגד האזו]² שלח לעניי [על] (ידי) כ[בוד] (הרב) דניאל ז[ך] (שמרהו) צ[נורו] ו[גואלו] וכ[בוד] (הרב) [דוד אל]מצרי.⁴ ובהיות הגיעו בשלום והעניי מרובים] ... [בדוחק, כי מקדמת דנא נראה] ... [
- 5 אותו אמה או שתי] ... [אמות]. ובוה לא היתה הכוונה] ... [בזה כדי מתנה. והיו] ... [הבגד כל מי שהיה מגיע בחלקו] ... [
- או] ... [ה ונשארו ערומים, עד שנתיעצתי עם רבותי החכמים ועם גדו]לי ירושלם] (שמרם) צ[נורם] ו[גואלם] ... [לנו י"ב עניי, מהם יתומים לומדים רובם, ונתנו להם ג]ם לחם גם] של[מנה] ... [כי הרבתי עלי התרעומות, לפי שהיו מקצת חשובים
- 10 מלומדים] שנטלו ח[לק בראש]; לפי שהן אהובי האדון לדבר הזה, ואני משיב להם, כי כל] ... [אנינה, אלא לזכות את האדון לא לתכלית אחר נפרד, כי אני, תהלה לשם] (יתברך), לא לעצמי ולא לקרובי]ם אני דורש, כי אני מעיד לאדון, כי החכם השלם כ[בוד] (הרב) ר' אברהם הלוי⁵ (שמרהו) צ[נורו] ו[גואלו], אשר גדלני כאב, והוא בעל אמי, ודודי החכם כ[בוד] (הרב) ר' [אברהם] זכות⁶ (שמרהו) צ[נורו] ו[גואלו], אשר אין בירושלם עניי נצרכים כמותם, לא לקחו דבר] ... [
- 15 כדי להציל עצמי משגיאה, ח[ס] (וחלילה), וכדי לדון ק[ל] (וחומר) כנגד אלו שתובעים חוקם זה ואפ[ילו] (יותר). אם לאלו לא נתנו, ק[ל] (וחומר) להם, שיש להם ורוצים לקחת בזרוע. כל זה כתבתי להודיע לאדון ולבשרו, שיהיה בטוח ששכרו כפול ומכופל, ולולי שאחשוב שלאדון אינו ראוי, הייתי שולח לו כתוב וחתום, כיצד נתחלק ועל] (ידי) מי נתחלק, כאשר הוא אתי למשמרת ויבין האדון, כי לא על חנם כתבתי זה. אשאל ממנו ית[ברך] בעל הגמול ישלם גמולו, הפרות בע[ולם] (הז) והשכר האמיתי לעולם שכלו טוב.⁷
- גם כבר כתבתי לאדון איך קבלתי על] (ידי) כ[בוד] (הרב) ר' יחיאל⁸ (שמרהו) צ[נורו] ו[גואלו] הו' ויניסיי[אני] וכתפ השתדלתי בתיקון הבית ההכרחי. וכבר נשלח ת[הילה] (לאל) ית[ברך], וכל זה בתיקון שבפנים לטוח ולתקן המקומות הרעועים. וממה שצוה האדון אם איפשר לבנות עוליאה בחבורה ויספיקו חמשים פרחים] בהוצאה עליה, אודיע לאדוני איך] ... [ן הבאתי לבנאים¹⁰ [אמ]רון, כי ל[פני שהחבורה היא ל]מטה [מן העוליא]ה, צריך לבנות בתחתית החבורה להשוותה עם קרקע] ... [בראשה] ... [וראש ולבנות עליהם העוליאה ולפותחה בשו]רה] הפנימית, אבל פה צריך לקנות אבנים, כי אין שום אבן בחבורה,¹¹ איני יודע מה נעשה. ההוצאה היא גדולה. יצטרכו ק"ן פרחים]ם כפי דברי הבנאי, ולסבה זו לא עשיתי מאומה

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

30 עד אגלה אוזן האדון. כי לסבת המעות, יש ויש פה מי שהיה מלוה אותם לי, ולכן לא אעשה מאומה עד בא דבר האדון. הילדים נושקים ידיכם, ואסתר¹² (מנשים) ב(אוהל) ת(נברך) דורשת שלום הגברת נות בית האדון, ולאדון שלום רב כיש את נפשו החכמה המלאית דעת ויראת ה', ונפש הצעיר משה די קאשטרו.

בשוליים

החכמים השלמים רבתי כ(בוד) (מורנו) ה(רב) ר' לוי בן חביב¹³ (שמרהו) צ(ורו) ו(גואלו) וכ(בוד) (מורנו) ה(רב) ר' דוד (אבן) שושן¹⁴ (שמרהו) צ(ורו) ו(גואלו) דורשים שלום האדון.

מיעון

אלוף וגביר חכם ומעולה כ(בוד) ה(רב) ר' אברהם (אבן) שאנגי (שמרהו) צ(ורו) ו(גואלו) במצרים, ולזר בחרם, 15 ונשלם זה.

מקור: כ"י קיימברידג', ספריית האוניברסיטה, J. 193 1080.

פורסם: דוד, חכמים בירושלים, עמ' 241–243.

- 1 האיגרת עוסקת בענייני צדקה. הכותב הוא ר' משה קאשטרו, חכם ירושלמי וממנהיגי הקהל, שנפטר בין שנת 1540 לשנת 1547. הנמען הוא הגביר ר' אברהם אבן שאנגי בקאהיר, שנפטר לפני שנת 1541. האיגרת תוארכה על-סמך אזכורו של ר' אברהם זכות בברכת החיים (וראה להלן, הערה 6).
- 2 משמעו "הבד הכחול" (מן המלה הספרדית azul).
- 3 ר' דניאל נזכר בתשובה משנת רפ"ז / 1527 בשו"ת ר' יעקב בירב, סימן ד. על תשובה זו ראה: דוד, משפחת שולאל, עמ' 381–382.
- 4 ר' דוד נזכר גם באיגרת של ר' יוסף קולון מירושלים (וראה לעיל, מסי' 302 והערה 14 שם).
- 5 הוא המקובל אברהם בן אליעזר הלוי, ממגורשי ספרד והדמות המרכזית בקרב חכמי ירושלים בשנות העשרים והשלשים של המאה הט"ז. ראה עליו: ר' אברהם בן אליעזר הלוי, מאמר משרא קטרין, מהדורת ג' שלום ומי בית-אריה, ירושלים תשל"ח, מבוא. הידיעה שלפנינו היא הידיעה הקדומה ביותר המעידה על ישיבתו של ר' אברהם הלוי בירושלים. לדעת המהדיר הגיע לירושלים בין שנת 1511 לשנת 1513, שכן בשנת 1510 הדפיס את מאמר משרא קטרין בקושטא, ומשם המשיך למצרים. אמו של הכותב, שהיא עתה אשתו של ר' אברהם הלוי, היתה אחותו של ר' אברהם זכות (ראה עליו להלן, הערה 6). על עוניו של ר' אברהם הלוי בירושלים מעיד הוא עצמו באיגרת משנת 1520. ראה: א' דוד, "אגרת ירושלמית מראשית השלטון העות'מאני", בתוך: א' כהן (עורך), פרקים בתולדות ירושלים בראשית התקופה העות'מאנית, ירושלים תשל"ט, עמ' 56. וראה גם המדור "עליות לארץ-ישראל", תעודה משנת 1510–1513.
- 6 תוכן והיסטוריוגראף יליד ספרד, גיסו של ר' אברהם הלוי הנזכר לעיל ודודו (אחי אמו) של כותב המכתב. מחקר ספר יוחסין, קושטא לכ"ו (הספר יוחסין השלם, מהדורת צ' פיליפובסקי וא"ח פריימאנון, פרנגפורט ע"נ מיינ, תרפ"ד). עלה לירושלים סמוך לשנת 1513 ונפטר בה בטבת רע"ד / דצמבר 1513, ראה הספד עליו: להלן, מסי' 305; וראה גם קטע מקולופון ללוחות אסטרונומים שלו, להלן, מסי' 304. על עלייתו של ר' אברהם ראה: ע' שוחט, "ר' אברהם זכות בישיבת ר' יצחק שולאל בירושלים", ציון, יג-יד (תש"ח תש"ט), עמ' 43–46. דיון מפורט עליו ראה המדור "עליות לארץ-ישראל", תעודה משנת 1513, ובעיקר הערה 1.
- 7 עד כאן דיווח הכותב על חלוקת תרומת הבגדים ששלח הנמען לעניי ירושלים ועל הסכסוכים שהתעוררו על חלוקת התרומה. לדברי הכותב נטלה חבורת חכמים שהיתה מקורבת לנמען את חלקה בזכות קשריה, כנראה שלא כדין. הכותב, שהיה אחראי לחלוקת התרומה, לא נטל לעצמו ולקרוביו דבר "כדי להציל עצמי משגיאה".
- 8 ידועים לנו שני אנשים ששמו יחיאל שחיו בירושלים בעת ההיא. האחד הוא ר' יחיאל עטאן, החתום על ההסכמה משנת 1509 בדבר פטור תלמידי-חכמים ממיסים (וראה לעיל, מסי' 299, ליד ציון הערה 22). האחר הוא ר' יחיאל בן ר' דוד איש ירושלים, שכתב כמה כתבי-יד הידועים לנו היום. אחד מהם – כ"י פאריס, הספרייה הלאומית, heb. 650 – נחתם בשנת 1510. עם זאת ספק אם בזמן ההעתקה היה איש ירושלים. שכן בדרך-כלל נקשר תואר זה באנשי המקום לאחר שעזבוהו. על יחיאל בן דוד, ראה להלן, המדור "ירושלמי", מסי' 58.
- 9 כלומר, שישה דוקאטים ויניציאניים.
- 10 כלומר, "את הבנאים" (בהשפעת הצירוף הספרדי a los).
- 11 בקטע זה מתאר הכותב את שימוצו של מבנה-ציבור – כנראה בית הקדש, אשר לשימוצו תרם הנמען את ששת הדוקאטים הנזכרים (וראה לעיל, ליד ציון הערה 9) – ואת ההכנות לבניית תוספת כלשהי למבנה, אשר למענה תרם הנמען חמישים פלוריינים. הכותב, המסתמך על דברי הבנאים, טוען, שבניית התוספת תעלה מאה וחמישים פלוריינים. דומה, כי הכוונה היתה לבנות עליית-גג ("עלֵקה" בערבית) מעל ליחידה של המבנה המכונה כאן "חבורה", ביטוי שלא מצאנו לו אח. אולי הכוונה לתקרה או

- לחגורה המחזקת את הבניין ("עקד" בערבית, שתרגומה ל"חבורה" קרוב). לקראת הבנייה יש למלא את היחידה עד לגובה העלייה, ולשם כך יש צורך באבנים. זו, כפי הנראה, ההוצאה הצפויה העיקרית.
- 12 אשת הכותב. היא נזכרת גם במעשה בית-דין מקאהיר משנת ש"ז, לאחר פטירת בעלה. ראה: א' דוד, "עוד לתולדותיו של ר' משה קאשטרו – מחכמי ירושלים במאה הטי"ז לאור מסמך מן הגניזה", תעודה, ז' (תשנ"א), עמ' 350–351 וראה שם, עמ' 349.
- 13 זו הידיעה הראשונה על שהותו של הרלב"ח בירושלים, ויש בה כדי להעיד על התיישבותו בירושלים כעשר שנים לפני המועד שהיה מקובל על החוקרים עד כה. על סדר התיישבותו בירושלים ראה לעיל, מס' 293, הערה 10.
- 14 מחכמי ירושלים במחצית הראשונה של המאה הטי"ז. ראה עליו לעיל, מס' 293, הערה 15.
- 15 ביטוי האוסר כחרם על פתיחת המכתב על ידי זרים.

בין שנת 1513 לשנת 1514

ירושלים, מס' 304

אמר אברהם (בן) (כבוד) (הרב) ר' שמואל זכות ז' (כרונן) (לברכה) --- שזכיתי לישב בה בירושלים (ע"ר) (הקודש), תניבנה) (ותכונן) (במהרה) (בימינו),¹ בישיבת החכמים הממונים על ידי אדונינו הנגיד, נר ישראל, המאיר לעולם בתורה שבכתב ותורה שבעל פה ונותן מזון ופרנסה מממונו לכל בעלי תורה שבמצרים ובכל ארץ ישראל, וממשלתו מים עד ים עד נהר פרת, הוא הכהן הגדול החכם השלם (כבוד) (מורנו) (הרב) ר' יצחק שלא², (ישמרהו) (צורו) (וגאלו).

מקור: כ"י לונדון, אוסף ששון 1799 --- לוחות לר' אברהם זכות עם הגהות ר' יעקב מזרחי.

פורסם: ד"ש ששון, אהל דוד, לונדון תרצ"ב, א, עמ' 510.

ספרות: ע' שוחט, "ר' אברהם זכות בישיבת ר' יצחק שולאל בירושלים", ציון, יג-יד (תש"ח-ט), עמ' 43; B.R. Goldstein, The Hebrew Astronomical Tradition – New Sources, Isis, LXXII (1981), pp. 237–251.

1 על ר' אברהם זכות, ראה לעיל, מס' 303, הערה 6.

2 על ר' יצחק שולאל ותמיכתו בחכמי ירושלים ראה לעיל, מס' 299 ושם ספרות.

שנת 1514

ירושלים, מס' 305

לפי שזה¹ היה שלם בידיעת הככבים והמסלות, כי נהירא ליה שבילי דשמים כשבילי דנהרדעא, ולא הניח בזו החכמה שהיא חכמת התכונה כמותו בעולם --- וכשראה הש(ם) (יתברך) שכבר הגיע לשלמות שהיה יכול האדם להגיע בזה הזמן, רצה (הקדוש) (ברוך) (הוא) להשלימו יותר ולתת לו שכר משלם, והוליכו לירושלם, אשר שם בית המקדש של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה, כדי שיעלה נשמתו ויוקח מיד בלי שום מקטרג לעבוד את יי"י --- הש(ם) (יתברך) יעלה נשמתו של זה החכם למעלה ויהיה בקשר חבור החיים את יי"י אלהיו ויהיה קרבן בעתו, כי הוא קרבן תמים בלא מום באופן שלסבתו יהיה עוצר הדְבָר מעלינו ומעל כל עמו בית ישראל, ויבא משיח צדקנו ויקבץ נפוצותינו ויבנה בית מקדשנו ותפארתנו במהרה בימינו אמן (ברוך) (יי"י) (לעולם) (אמן) (ואמן).

דרשתיהו אני, יוסף בן לאדוני ומרי ר' מאיר גרסון ז' (כר) (צדיק) (לברכה), בכאן בדמשק בשנת רע"ד לפרט היצירה על החכם השלם התוכן הגדול ר' אברהם זכות ז' (כר) (צדיק) (לברכה). לא הניח כמותו בחכמת התכונה בדורו,² (וג(ם) (כ(ן) בקי בתלמוד, והיה לו כח הזכירה גדול מכל בני דורו.

מקור: כ"י לונדון, הספרייה הבריטית, Or. 10726 (אוסף גאסטור, מס' 762), מדף 155 ע"א עד דף 156 ע"ב, מתוך ספר הדרשות בן פורת יוסף לר' יוסף בן מאיר גרסון.

פורסם: בניהו, גארסון, עמ' קעו-קעט.

ספרות: מ' בית-אריה ומ' אידל, "מאמר על הקץ והאיצטגנינות מאת ר' אברהם זכות", קרית ספר, נד (תשל"ט), עמ' 177; בניהו, גארסון, עמ' פט-צב.

- 1 הכוונה לר' אברהם זכות. לפנינו הספד על זכות, שנשא ר' יוסף בן ר' מאיר גארסון, חכם ממוצא ספרדי תושב דמשק. המספיד מזכיר בהספדו רק את פרט השנה, אך תאריך מותו – טבת רע"ד / דצמבר 1513 – מסתבר מזמן נשיאת ההספד: בשבוע של פרשת "בא", שחל בשנה ההיא בין יום א', כ"ו בטבת / 25 בדצמבר 1514 ובין שבת, ג' בשבט רע"ד / 31 בדצמבר אותה שנה. על זכות ראה לעיל, מס' 303, הערה 6; המדור "עליות לארץ-ישראל", תעודה משנת 1513.
- 2 על עניין התכונה ראה לעיל, מס' 304.

שנת 1514

ירושלים, מס' 306

Item se troano Saducei e Samaritani. Questi Samaritani non possono per divino iudicio habitare in Hierusalem; ma quando acade venir per lor facende, non le potendo expedire quel giorno, la nocte excono de la cita et vano de fori a dormire alla Campagna. Sonovi etiam Judei de tre rasone et sorte. Sicomo sono de varii christiani: Zioe Rabaini, Charaini, e Samarini.

מקור: סוריאנו, מסכת ארץ-הקודש, עמ' 88.

תרגום

כן נמצאים שם¹ צדוקים ושומרונים. על-סמך משפט אלוהי אין השומרונים רשאים לחיות בירושלים, ואם הם באים לשם לרגל עסקיהם ואינם מסיימים אותם ביום אחד, בלילה הם עוזבים את העיר וישנים בחוץ. יש גם יהודים בני שלוש כיתות שונות, כמו הנוצרים, כמו שיש נוצרים מסוגים שונים, והם: הרבנים, הקראים והשומרונים.²

1 כלומר, בירושלים.

2 הכותב מנסה למצוא בירושלים של ימיו את מרכיבי החברה היהודית בימי ישו המוכרים לו ולקוראיו מן הברית החדשה ומפתי יוסף בן מתתיהו. קודם הוא מתאר את האיסיים, שהוא מזהה אותם עם המיסטיקונים המוסלמים, אחר-כך הוא מזכיר את הצדוקים בלי להרחיב עליהם את הדיבור – מן-הסתם אינו מבחין בינם לבין השומרונים. למחבר ולקוראיו ברור, כי הפרושים הם-הם עדת היהודים בירושלים. בהמשך דבריו מתאר סוריאנו את תלות היהודים בהקבלה לפלגי הנצרות.

שנת 1514

ירושלים, מס' 307

De la chiesa de monte Oliveto --- Ultimo, dove che Juda se inpicho, li Judei hano comprato quel campo, e per mazor loro sactimonia se sepelisono in esso campo. Meritamente adunque fano questo azio che se conformino in terra tuti quelli che lo degono esser consodali nelo inferno.

מקור: סוריאנו, מסכת ארץ-הקודש, עמ' 105–106.

תרגום

על-אודות כנסיית הר-הזיתים --- לבסוף, במקום אשר שם תלה את עצמו יהודה¹ קנו היהודים את השדה הזו, ובגלל הקדושה היתירה של המקום הם קוברים את מתיהם בשדה הזו.² אכן, בצדק הם עושים זאת, כדי שבארץ ימצאו ביחד כל מי שעתידים להיות חברים בגיהינום.

1 יהודה איש קריות. על מקורותיה של מסורת זו ראה לעיל, מס' 229, הערה 2.

2 ראה שם הערה 3.

שנת 1514

ירושלים, מס' 308

Queste Bizoche a confusion de li cativi e viciosi christiani, sono molto honorate e resguardate da Saraceni; e nullo saria arditto dirli una mala parola, o vechia o zovane che ella sia, o sola o compagnata in la cita, o nel contado. E questa reverentia portano generalmente ad tute le done, si christiane, Iudee, o machometane che siano.

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

מקור: סוריאנו, מסכת ארץ-הקודש, עמ' 118.

תרגום

הסאראצנים מכבדים מאוד את האחיות החילוניות¹, למורת-רוחם של הנוצרים הרעים והשפלים², ואיש לא מעז לומר להלאחות החילונית מלה רעה, בין שהיא זקנה ובין שהיא צעירה, בין שהיא לבדה ובין שהיא בחברה בין שהיא בעיר ובין שהיא בכפר. וכבוד כזה הם³ נותנים בדרך-כלל לכל הנשים – לנוצרות, ליהודיות או למוסלמיות, תהיינה אשר תהיינה.

- 1 tertiarri, אחים או אחיות שלא נשבעו את שבועת הנזירות, כלומר, מעמד המשפטי היה חילוני, אלא שניהלו אורח-חיים של נזירים. בזמן כתיבתו של סוריאנו שהו בהר-ציון 4-6 אחיות ממעמד זה, ותפקידן היה לשרת את הנזירים ולדאוג לנשים שבקרב עולי-הרגל בזמן שהותן בירושלים.
- 2 כלומר, הנוצרים המזרחיים.
- 3 כלומר, הסאראצנים, המוסלמים.

שנת 1514

ירושלים, מס' 309

נְתַבֵּ עַל שֵׁם (כבוד) ג(דולת) ק(דושת) ---חמדת בני מקרא --- מר(נא) ור(בנא) יצחק אשר הקד(יש) ספרי תורות לבתי התפלות --- בן כ(בוד) ג(דולת) ק(דושת) --- יוסף, האל יצור בצרור החיים נשמתו --- הנו(דע) באבן אלולי¹.
נְתַבֵּ הַעֲבַד (הַעֲלֵיר) בֵּין הַעֲדָה הַיְהוּדָה בן כ(בוד) ג(דולת) ק(דושת) מרי ורבי הזקן) --- דוד יר(חמהו) צו(רו) אמן הנו(דע) באבן אלנקאש ס(פיה) ט(ב) אמן.

וזאן אלפראג מן נסכּה יום אלכמיס אלמבא לאמס עשרין שהר אייר שנת אלף ושמונה מאות חמשה ועשרים שנים למספר יונים בעיר ירושלים אלהים יכו' עי' עוי' סלה, אלמואפק פי אלתאריך כאמס עשרין צפר סנה עשרין ותסע מאיה לקרן זערה תשבר במהרה אמן.

מקור: כ"י פאריס, הספרייה הלאומית, heb 282, מדף 163 ע"ב עד דף 164 ע"א – קולופון פרשות "מצורע" ו"אחרי מות" בספר ויקרא, עם תרגום ופירוש בערבית מאת יפת בן עלי הקראי.

פירסום: אוצר כתבי-יד, א: 173; בית-אריה, עמ' 276–277.

תרגום

והיתה השלמת העתקתו ביום החמישי המבורך, עשרים וחמישה בחודש אייר, שנת אלף ושמונה מאות חמישה ועשרים שנים למספר יונים², בעיר ירושלים אלהים יכוננה(ענד) עולם(סלה), התואם לתאריך עשרים וחמישה בצפר, שנת תשע מאות ועשרים לקרן זעירא³.

ספרות: אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ב, עמ' 551, מס' 22.

- 1 בשנת 1516 העתיק הסופר יהודה בן דוד אבן אלנקאש בשביל יצחק בן יוסף אבן עבד אלולי, בעליו של כתב-יד זה, את פרשת "קדושים", כלומר, את המשכו של כתב-יד זה, אלא שאותו הוא העתיק ב"מצרים", כלומר, בקאהיר. יש להניח אפוא, שהסופר היה סמוך על שולחן הבעלים ועקר עמו מירושלים לקאהיר.
- 2 כלומר, מניין השטרות, המתאים לשנת 1514. התאריך לפי החודש קשה לשחזור, שכן הוא על-פי הלוח הקראי; וראה להלן, ההשוואה לתאריך ההגירה.
- 3 25 בצפר, 920 להגירה, מתאים בלוח הרבני ליום ו', כ"ה בניסן, רע"ד / 21 באפריל 1514. ייתכן, שאותה שנה היתה שנה מעוברת בלוח הקראי, ועל-כן החודש הנקוב הוא אייר. וראה: בית-אריה, הערה 112.

שלהי התקופה הממלוכית(?)

ירושלים, מס' 310

[... [אודיע בש] ...]¹

[... עיני האדון] י"י צבאות וגם עיני כל ישראל היושבים בירושלם ע"יר הקדש ...]

[... ולהיות עזרה להם, וגם אני הייתי צופה לבא אלינו לשמ[וח] עמנו]

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

- בהיות[נו] במקום אדננו הנביא שמואל ע(ליו) ה(שלום), אשר שם, ביום השבת, דרשנו במעמד קהלות
1 חשבות אשר היו שם יושבות.² וחרה לנו מזה שלא היית עמנו, כי אנכי ידעתי כי אתה אוהב דברי תורה,
וטובים עליך דודיהם מין, ובפרט דברינו אתה מחבב ומקרבו, ומזה חרה לי למאד.³
ושמענו, שבעל דינך אשר הטעה החשבון עליך הוא עכב על ידך, ואחר כך שמענו,
כי יי היה עמך, והמלך ירום) הודו) הוציא לאור דינך,⁴ [כ]ן יהיה תמיד בכסלך וישמור רגלך
מלכד,⁵ לא תאונה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך, כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך.⁶
10 אחר כל אלה הדברים אני מודיע לאהבתך, כי שמחתי בביאתי לארץ הנבחרת ונתתי לאל תודה ותהלה
שהחינו וקימנו והגיענו. ומה שצריך להודיעך, כי ראיתי בארץ הלזו, היא עיר האמת,
דברים אין ראוי לאמרם, כי הם בעונותינו גנאי לנו אם הם בחוצה לארץ, אף כי בזו הארץ היא
הארץ הקדושה, ארץ טובה הנאמר(ר)! בה "צדק ילן בה",⁷ ועתה אין בה צדק, לא דין ולא דין, ואין קורא בצדק, ואין נשפט באמונה, ודיני
ישראל למרמס, וזו רעה חולה ראיתי. ועוד ראיתי, כי יש
15 במקום הזה אנשים משתבחים בלשון הרע ודורכים את לשונם קשתם שקר, לא יבושו כי ידברו
בו בשער, גם זו רעה חולה. ועוד, שיש בקהל זה דבר רע ומר, כילה ממון ישראל,
השחיתם ותפח עצמותם, והוא החוב אשר עליהם ברבית הגוים והממון כלה והרבית לא
יכלה, ונראו הנתנים [ל]. [ל]. [לאו המקבלים, וזאת הסבה אשר תביא הכלייה והאבדון לממונם
של ישראל.⁸ והבזים רבות בקהל הזה צריכין רפואות ותקנות בהקבץ [יחזיון] עמים, רובם
20 לב כמודך. וכבר היו עינינו תלויות לביאתך, אולי יהיה לך עזר אלהי להעמיד דיני ישראל
ולהעביר רעה מבשר עמך בית ישראל וכעס מלבם, ובדבר הזה תראה זרע מאריך ימים
וחפץ יי בידך יצלח.⁹ ואני מחלה פניך, ותפול נא תחינתי להגיד שיחיל [צרכי אלה באזו]ר
תשינס עינך [על לומדין התורה, והי[ת]ה ל] ... [ה ולכל] [בנית ישראל] ... []
[... [שלום]] ... [חיים כבוד וצדקה]¹⁰
25 [... [לך]] ... [לשום] ... [אלף הש]ישינ].

מקור: כ"י לונדון, הספרייה הבריטית, Or.5561B.7 – קטע ממכתבו של תלמיד-חכם הנמצא בירושלים לבעל שררה בקאהיר.

- 1 הקטע לקוח מפתחת מכתב שציון זמנו לא שרד, וכותבו ונמענו אינם ידועים. הכותב הוא תלמיד-חכם בעל מעמד, שהתיישב בירושלים בסמוך לזמן הכתיבה. הנמען הוא בעל שררה ובעל צדקה, שהקהילה הירושלמית תלויה בו. יש בכוחו לשפר את מצב תלמידי-החכמים, והוא מצטיין באהבת תורה ולומדיה, והוא חי, כנראה, בקאהיר. אם אכן זמנו של המכתב הוא שלהי התקופה הממלוכית, יש לייחס את המכתב לאחד החכמים הספרדיים בירושלים שנתמכו על-ידי קהילת קאהיר בראשית המאה הטי"ז. הנמען יכול להיות אחד מגברי קהילת קאהיר שעמדו בקשר עם חבורת החכמים הספרדיים בירושלים, כגון אברהם אבן שאנני (ראה לעיל, מס' 303), נסים ביבא (ראה לעיל, מס' 302), ואולי – והשערה זו סבירה יותר – הנגיד יצחק הכהן שולאל, התומך העיקרי בחכמי ירושלים ובעל הסמכות להכרעות מן הסוג שהכותב דורש מן הנמען. עיקרו של המכתב הוא דיווח על מצב הקהילה בירושלים, הכרזה על ציפיית הכותב להגעתו של הנמען ולהתערבותו בענייני ירושלים. אנו מודים לד"ר אברהם דוד, שמצא את התעודה ומסרה לפרסום בספר זה.
- 2 הכותב מדווח לנמען על דרשה שנשא ב"מעמד קהלות חשובות" ליד קבר שמואל הנביא ברמה. יש להניח אפוא, שהמכתב נכתב זמן קצר אחרי כ"ח באייר, יום הזיאהרה בקברו של שמואל הנביא, שבמהלכו דרש הכותב את הדרשה שעליה הוא מספר. וראה עוד המדור "מקומות קדושים", הערך "רמה", מס' 28 והערה 2 שם.
- 3 משמעו: "חרה לי שלא היית עמנו בזיאהרה של רמה ולא שמעת את דרשתי, שהרי אתה מחבב ומקרבו את דברי התורה שלי". זהותו של הכותב אמנם אינה ידועה, אך העובדה שדרש במועד הזיאהרה ברמה וקירבתו לנמען "המחבב ומקרבו" את דברי תורתו, מלמדת על מעמדו של החוג שהשתייך אליו.
- 4 אם נמען המכתב הוא אכן יצחק שולאל, דומה, שיש לייחס את המשפט הזה למאורע שרומז לו גם אברהם הלוי: "גם הנגיד אשר נחבא מפני חמת המציק, שאל המלך עליו וידרשהו וימצאהו ויושבוהו על כנו"; מצוטט בהקדמת כתר תורה לר' שמואל די אבילה, אמסטרדאם תפ"ה. פרטי המאורע אינם ידועים, אך הוא קשור, כנראה, בהיותו חוכר המיטבעה הממלוכית; וראה על פרשה זו: אסף, מקורות ומחקרים, עמ' 189; אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ג, עמ' 506; דוד, משפחת שולאל, עמ' 377–378. לדעת הכול התקיים מאורע זה עוד בתקופה הממלוכית. וראה גם מעשה בית-דין מירושלים משנת רפ"ה / 1525, סמוך מאוד למוותו של הנגיד; בתוך: דוד, משפחת שולאל, עמ' 389–390; תעודה ט, עמ' 408–409. מאורע זה מאוחר מן התקופה הנדונה בכרך זה.
- 5 על-פי משלי ג: כו.